

komponovanje

norman bills

Po povratku iz Los Angelesa vratio sam se muzici koju sam napustio pre tri godine, kada sam otkrio Primalnu terapiju. U toku terapije nisam bio siguran šta mi muzika znači i koju bi ulogu trebalo da igra u mom životu. Od nedavno me, međutim, komponovanje toliko zadovoljava da osećam da sam ponovo na pravom putu. Konačno, toliko dugo sam se bavio muzikom a ne bih mogao tek tako lako da je se odreknem.

Verujem da je vrlo važno šta čovek radi sa svojim životom. Kod mene se nije uvek radilo o tome šta stvaram ili koliko stvaram — kod mene je uglavnom bio problem u tome što nisam radio stvari koje su za mene imale smisla i taj je problem učinio da tako dugo ostanem na terapiji. Nisam mogao da se vratim na pređašnje načine izražavanja jer su mi oni nanosili previše bola; a nisam mogao ni da sedim skrštenih ruku budući da sam tada osećao drugačiju vrstu bola. Pre ili kasnije morao sam se naći u situaciji koja će mi pomoći du učinim ono što nisam mogao ranije — da budem zadovoljan sobom. Sada mi se to čini mnogo važnijim od nade da će mi terapija pomoći da iscedim dovoljno bola iz sebe i time olakšam stvari. Mislim da će Bol u suštini ostati isti. Jedino što se može promeniti je moj život; zahvaljujući mom upuštanju u nove situacije koje će učiniti da budem zadovoljan sobom kloneći se onih šema koje podstiču Bol (kao što je angažovanje na poslovima koje mrzim). Drugim rečima, kada sam zadovoljan pesmom ili kompozicijom koju sam napravio, onda sam zadovoljan i samim sobom. I ta metoda uvek upali!

Dobar deo pesama koje sam pročitao u životu sada mi liči na neki drugi lanac »tripova« u mozgu, kao maska koja služi da prikriva svako stvarno osećanje koje bi se možda probilo do svesti. Pre terapije pisao sam pesme za koje sam verovao da su iskrene; no, one su bile uglavnom intelektualne, a ne osećajne. Bilo mi je potrebno da osećanja zaodnem u maglovite slike tako da im se nikad ne mogu približiti. Primera radi, evo jedne pesme koju sam napisao uoči terapije:

Kucnuo je čas za pucanj u oblaku
I čas za kraj svih stvari
Čudno seme posejano u mojim mislima
Čudan ukus mesa ostavlja u čulima.
Kucnuo je čas za pogled
Za otvorene oči,
Za zatvorene knjige,
Za pogled, oči u oči, sa onim što znam.

Osećam da su pesme napisane nakon terapije nešto najbolje što sam u životu napravio. Više ne moram da brinem da li će moj slušalac (otac) misliti da sam pametan; više ne moram da se štitim od osećanja u svojim pesmama; zato su one mnogo kraće i razumljivije nego ranije.

Sve moje pesme govore o meni jer jedino o sebi mogu da govorim s punim pravom. Više ništa ne mogu da razumem ako se služim samo svojom glavom. Ono što mogu razumeti, to razumem samo ako osećam svoj život i tako saznajem ono što treba da znam.

Moje pesme se rađaju u mojim osećanjima: u mom Bolu, u mojim davnašnjim zabludama, u osećanju da je moj svakodnevi život prožet osećanjima. One predstavljaju saznanja do kojih sam došao o samom sebi, o životu uopšte — one su rezultati mojih borbi da konačno prokrcim svoj put kroz Bolne iluzije. Zato se moja čitava terapija može zapravo prikazati slikom na kojoj trčim od jednog praznog zida do drugog sve dok ne počnu sve moguće i nemoguće greške; tek tada sam sposoban da osetim koje su to prave stvari koje treba da činim. Kao što je rekao jedan moj prijatelj, morao sam da obidem ceo grad da bih shvatio da se ono što želim nalazi iza susednih vrata.

Imam utisak da se neki slikari i pisci služe umetnošću da bi držali Bol na sigurnom odstojanju — otcrcana je fraza da neurotičan pisac piše da ne bi poludeo. Meni, međutim, komponovanje pomaže da osećam, a ne da »sublimiram«. Često se, recimo, desi da doživim neko užasno osećanje koje se u principu može svesti na običnu rečenicu tipa »Ljubavi, ti znaš koliko mi je potrebna tvoja ljubav«. Nakon izvesnog mozganja i mučenja, ja najzad napišem tu pesmu; pogledam šta sam uradio, prepoznam Bol u svojim rečima i doživim Primalno osećanje. Pisanje o osećanjima ne znači njihovu eliminaciju, već, naprotiv, učestvuje u njihovom pojavljivanju u tom ludom Bolnom procesu koji prethodi razrešenju osećanja.

istorija i misao primalnog umetnika

majkl peterson

S obzirom na okolnosti u kojima je započeo moj život, ne treba da čudi ni moje drugovanje s maštom, ni to što sam postao umetnik.

Moje rođenje bilo je dugo i teško, a rano detinjstvo grozno. Stalno sam preživljavao traume, a od samog početka moj sistem se suočavao sa blizinom smrti. Bio mi je uskraćen preko potreban dodir. Nije mi bilo dopušteno da se razvijam u skladu sa sopstvenim ritmovima. Kažnjavali su svaki moj pokušaj da se domognem onoga što želim. Jednom rečju, mnogo mi je bilo uskraćeno. Samo jedno nije. Ne sećam se tačno kada je i kako do toga došlo, ali sam od ranog detinjstva imao bujnu maštu u koju sam bežao tražeći zadovoljstvo i zaklon. Iz te klice je nikla moja kreativnost.

Bio sam zarobljenik svojih surovih roditelja koji nisu imali razumevanje za moje iskustvo niti toleranciju za moja osećanja. Bilo mi je očajnički stalo da roditelji primete moj Bol, ali im nisam mogao direktno reći jer sam bio odlično naučen da se bojim takvog postupka. On bi mi doneo samo neodobravanje ili kaznu — drugim rečima, još više bola. Zato sam potajno i odlučno čuvao sve u sebi. Naučio sam da obmanjem da bi preživeo zato što nisam verovao roditeljima i nisam smeo da im se poverim.

U međuvremenu sam neprekidno bio izložen nekim uticajima. Majka se bavila umetnošću i imala je vrlo vešte ruke. Bila je (i još uvek je) dobra kuvarica, dobra švalja i dekorator; kao dete sam je opčinjen posmatrao kako sve to vešto radi i zbog toga se u meni javilo poštovanje za spretnost ruku. Jedan moj ujak i rodak su svirali gitaru i pevali narodne pesme;

dok sam ih slušao bio sam očaran glasovnim mogućnostima. Bio sam veoma radoznao tako da sam upijao priče koje su mi čitali i pričali, kao i slike, radio emisije, stripove i filmove. Od svih filmova koje sam gledao u detinjstvu najviše su na mene uticali crtani, posebno Dizniji filmovi, i još neki, poput »Šašavih vremena« Vernera Bradera. Ne samo da sam mnogo toga crpeo iz medija, nego sam isto tako, ako ne i više, bio dete prirode. Veći deo detinjstva proveo sam na selu, okružen vrlo prijatnim duhom prirode. Sve te stvari sam upijao mnogo pre nego što sam prohodao i one danas predstavljaju glavne uticaje u mojoj umetnosti.

Kada sam dovoljno porastao da mogu da koordiniram ruku i oko, počeo sam da crtam i slikam. Moji prvi pokušaji bili su tipično detinje crtanje poznatih predmeta, životinja i ljudi, iako su već tada u njih počeli da prodiru neki elementi smrti i strave. Oni su bili posledica Bola moga rađanja i početka života; kasnije sam ih prikazivao do monstruoznih detalja. Jednom mi je majka, u Halovinu, na moj zahtev, nacrtala kostur; posle sam je mesecima terao da mi crta kosture sve dok nije definitivno odbila. No, do tada sam već bio naučio da ih crtam i sam.

Majka je ohrabivala moje umetničke pokušaje; još kada sam otkrio da mogu da zardim na crtežima, postao sam zauvek ovisan o umetnosti. Pošto mi je bilo jako stalo da moji roditelji uvide jačinu mog Bola, a pošto im to nisam mogao neposredno saopštiti, ja sam počeo da im posredno saopštavam svoju poruku morbidnim i bizarnim crtežima, a moji radovi su postajali sve simboličniji.

U osnovnoj školi u kojoj se nikad nisam osećao kao da sam na pravom mestu, ali u kojoj sam već važio za slikara, nastavio sam da razvijam svoju veštinu i osećaj za crtež. Moji radovi me nikad nisu zadovoljavali. (Kako su i mogli kad mi nisu pružali ono što mi je bilo potrebno?) Tako sam započeo bitku za savršenstvo. Paradoks je u tome što sam se zaista *trudio* da postanem umetnik. U detinjstvu su mi dani bili ispunjeni drugim stvarima. Mnogo vremena sam provodio u igri, dokoličarenju i sportu.

Kao umetnik skoro sam potpuno samouk. Uprkos satima i satima provedenim u školi nisam naučio ništa od onoga što sam želeo da znam o umetnosti. Ohrabivali su me nastavnici i stručnjaci, ali gotovo da nisam sreo nikoga ko bi me podučio onome što sam želeo da znam, uglavnom zato što sam želeo da steknem preciznost i klasičnu tehniku koju mogu da predaju samo vrhunski majstori. U svakom slučaju škola nije bila mesto za učenje. No, budući da sam morao da je pohađam, provodio sam vreme crtajući i deleći drugarima vrlo neobične stripove. Iako su ti crteži sadržali dobar deo mene, ipak me je većina ljudi znala samo po njima; krio sam se iza svog talenta.

Sredina u kojoj se čovek nađe mnogome utiče na proces učenja bilo koje umetnosti. Moj najdragoceniji učitelj (ako izuzmem samog sebe) bio je jedan nemački slikar koji me je naučio osnovama akvarela na privatnim časovima tokom mog boravka u Evropi u jedanaestoj godini. Časovi su bili vrlo opušteni — trudio se da shvatim tradicionalne tehnike a onda me je puštao da se razvijam po svom nahodenju. Suprotno se desilo kada sam u koledžu pohađao kurs kod jednog izvanrednog umetnika, ali nisam uspeo da »uđem u stvar« budući da se nastava odvijala u vrlo nepodudnoj sredini.

Za mene, kao vizuelnog umetnika, najvažniji izvor učenja u opštem smislu je sam čin posmatranja, opažanja, analiziranja onoga što se nalazi preda mnom; na taj način postižem željeni »izgled« slike ili prikupljam tehničke podatke. Razlog za to je moje interesovanje za reprezentativnu komponentu u umetnosti, a ne za apstrakciju.

Sve što sam naučio potiče uglavnom iz prirode i dela drugih umetnika. Od ovih drugih, dva nadrealistička izvora su snažno uticala na mene — Volt Dizni i Salvador Dali. Naklonjen sam nadrealizmu zato što uživam da vidam i stvaram »ono što niko ranije nije video«. Dizni i njegovi stvaraoči su, kao što je poznato, stvarali fantastične svetove stripova sa prepoznatljivim crtežom i stilom koji je bio prekrasan, liričan, nostalgičan i privlačan za sve i koji je nesumnjivo imao ogroman uspeh. Citavog života sam pratio Dizniju magiju i voleo je. S druge strane, Dali me je impresionirao svojom nedokučivom sposobnošću da fantastiku zaodene u stvarnost i tako fotografski izrazi nemoguće. (On svoj rad opisuje kao »fotografije iz snova, rukom slikane, i u boji«.) Pošto sam dobar deo života proveo sanjajući fantastične slike (u snu ili na javi), tražeći utocište u mašti i gubeći granicu sna i jave, Daljeva vrsta nadrealizma me je, prirodno, privlačila. Većina njegovih crteža i slika su istinski lepe, ali je mene najviše impresionirala neverovatna, nadrealna (*super-realna*) pažnja koju je posvećivao detaljima, tako da je posmatrač dobijao više naturalističkih detalja nego što normalno nalazi u stvarnosti. Drugim rečima, mene je impresionirao osećaj da on podržava moj stav da ništa nije stvarno, da je sve san, košmar u kome lebde nakaznosti simbolički predstavljene. Kada Dali slika, on slika svoj Bol, simbolično. A njegov Bol je užasno veliki. Ja sam takode naslikao svoj Bol i kao Dali brižljivo se starao o detaljima.

Umetnost i droge

Uzimao sam mnogo droge što je uticalo na moju umetnost i uopšte na ceo moj život. Još kao pubertetlija opijao sam se do besvesti. Sa dvadeset godina probao sam marihuanu i skoro pet godina bio sam »stound« dvadeset i četiri časa dnevno. Tih godina sam proživio dugotrajno narkotično iskustvo u čijem zadnjem stadijumu se umalo nisam ubio overdozom. Uzeo sam oko desetak »esid tripova«. Moj sistem bi mnogo bolje funkcionisao da nije bilo tih stranih hemikalija, ali Bol tera na svaki mogući oblik poptužanja napetosti sve do tačke samouništenja. Na sreću jedna dobra doza

stvarnosti me je u Primalnoj terapiji na vreme otragla. No, bilo kako bilo, bio sam na ivici da dignem ruku na sebe.

Droge su me još jače gurnule u izolaciju i simbolizam; da njih nije bilo, nikad ne bih otišao toliko daleko. Baš kad je reč o izolaciji moram da pomenom da je mojoj neurozi prijala umetnost, dugočasovni rad u usamljenosti. Droge su me učinile ludim nego ranije, ali to nisam mogao da saznam sve dok nisam prestao da ih uzimam.

Kanabis koji, u ovom ili onom obliku, čini više od devedeset posto svih droga koje sam uzimao, otvarao je moja čula tako da mi se činilo da vidim više detalja i da čujem više. Sve je popimalo »bogati« izgled i zvuk. Pokreti su bili usporeniji tako da sam mogao opaziti neobičajne detalje koji se inače gube u složenim ili brzim pokretima. Te promene u percepciji uticale su na moje stvaralaštvo i na muziku koju sam svirao.

Dok sam bio na drogama, postao sam vrlo »ozbiljan« prema umetnosti. To mi se desilo jedne noći kada sam nacrtao sliku za koju sam odmah znao da će se brzo prodati.

Hoću još da pomenem nešto u vezi Dalija i mog iskustva s drogama. Od svojih mladih dana bio sam sposoban da opazim višestruke slike identične onima koje je Dali istraživao svojom »paranoično-kritičkom« metodom. Drugim rečima, kad bih pogledao u neku stvar, uvek bi je istovremeno video kao nešto drugo. Znam šta to znači u Primalnom smislu, ali to znanje ne sprečava da do toga i dalje dolazi, mada rede nego pre. Natpostavljena slika (nestvarna) je obično nekakvo lice, nakazno lice koje mi ponekad dugo zadržati pogled zastrašujući me istovremeno. Ono potiče iz neke davne traume koju još uvek nisam uspeo da povežem i koju mogu samo da naslućujem. Samo želim da istaknem da droge pojačavaju učestalost i intenzitet ovih mnogostrukih slika i sasvim slučajno me je Dali fascinirao do te mere da sam pročitao svako njegovo delo koje mi je došlo pod ruku. Ne samo da je dobar deo njegove »atmosfera« i tehnike ušao u moj rad, nego sam usvojio njegovu agresivnu i nagonsku želju da šokira i užasne gledaoce, a ne da ga zabavi.

Umetnost i Primalna terapija

Želeo bih sada da pobliže objasnim malopredašnju tvrdnju da je umetnost bila medijum za izražavanje mog Bola. Jednom sam napravio kompoziciju koja se sastojala od belog žičanog kaveza za ptice nasume poprskanog krvavo crvenim emajlom; unutar kaveza, po podu su bile posute pileće kosti i krhotine stakla, a čitavom kompozicijom je dominirala bela mehanička »ptica« na malom trapezu; očigledno je bol bio dat kroz neke teške simbole. Ili, drugi put, napravio sam malo metalno »srce«, zakucano na parčetu drveta, iz koga je kapala »krv«. Simbolizam je totalno providan. U svojim radovima, kao i u svom životu, samo sam simbolično vrištao skrećući pažnju na svoj Bol. Niko ga nikad nije primetio, a taj Bol koji sam mnogo puta doživio u Primalnoj terapiji izmenio je sadržaj moje umetnosti.

U meni ima puno Bola u vezi seksa; nekada sam pravio mnogo pornografskih crteža. To je imalo prisilni karakter, kao onanija ili dečja masturbacija. Moji radovi sadrže jedan organski, senzualni kvalitet koji odražava moju nezadovoljenu dečju potrebu za dodirom.

Uopšte moj rad je bio preplavljen krvlju, smrću i mučeničkom agonijom; sve to odražava snagom mog Bola. Uz to je bilo dosta sadomazohizma i sklonosti prema naučnoj fantastici kao prema stravi i užasu. Slika 1, crtež koji sam napravio pre samog početka terapije, sve to savršeno ilustruje. Slične pobude su me vodile ka gorkosladunjavoj muzici Boba Dilena, Benda, Džimija Hendriksa i Nila Janga. Neke od mojih Primala potakla je patetika i usamljenost muzičara kao što su Van Gog i Hendriks potsećajući me na neke stvari u mom životu.

U ovom članku želim pre svega da istaknem da je doživljavanje velikog dela mog Bola učinilo da se jako promenim, a te promene nastupaju kroz moje stvaralaštvo. Više ne provodim sam (ili ne želim da provodim) ni približno onoliko vremena kao ranije. (To i nije neka naročita novina, već je više povratak na ono kakav sam bio pre nego što sam uleteo u droge).

Dugo već nisam uzeo nijednu drogu sem što sam tu i tamo popio neko piće. Prijatno sam bio iznenađen činjenicom da je moja mašta ostala netaknuta, ako ne i bolja nego ikada ranije. Sada stvaram više, za razliku od onog vremena kada sam uglavnom razmišljao o onome što ću raditi. Pa ipak, ni sad ne uspevam da ostvarim više od malog delića onih ideja koje se u meni radaju.

Otvaranje prema stvarima od kojih sam se ranije branio takođe je učinilo svoje. Imam snažan strah od smrti, ali su mi sada mnogo bliža ona iskustva u mom životu koja su bila bliska smrti; zato više nisam opčinjen užasom, već sam njime užasnut. Zato sve manje koristim haotični simbolizam koji je karakterisao moj nekadašnji rad. Crtež na slici 2, koji sam napravio tokom terapije pokazuje kako je iz mog rada iščezla mučenička agonija i kako je zamenjena mirnijim, jednostavnijim osećanjem.

Nedavno sam mogao otvoreno da izjavim da sam prilično dobar umetnik i da moja mašta (nesputana i napadna) predstavlja dobru stvar. To sam i ranije znao ali nisam smeo da to potvrdim drugima, čak i kada su mi pametni ljudi koji nisu imali nikakve koristi od mene govorili da sam dobar umetnik. Obično bih se omalovažavao pred drugima; bilo mi je jedino potrebno da od njih čujem kako su iz moje umetnosti videli da trpim užasom Bol. Želeo sam to, a ne nešto drugo što bi mi prijalao. Kao što sam već rekao, namerno sam udešavao svoje radove da bih čuo željenu reakciju. Želeo sam da moji otac i majka uvide u kolikom sam Bolu. Sada moja umetnost više izbija iz mene lično, a sve manje iz Bola.

Takođe me interesuje kreativni rad sa drugima. Otkrio sam da mogu tako da radim. Zanimam me film; mislim da je ekran najčudesnije i najraznovrsnije platno; sada sam uključen u rad na filmu. Hteo bih da pišem i režiram vlastite vizije uglavnom zbog toga što filmovi obuhvataju pisanje, komponovanje i vizualizaciju, sve u isto vreme.

Hteo bih da zabavljam ljude: da izazovem njihovo dobro raspoloženje: da se obraduju što su doživeli neko iskustvo. Izgled mojih crteža i slika sada više podseća na Diznijeve animacije nego na Dalijevo slikarstvo. Iako osećam da je Dali jedan od najboljih tehničara u istoriji umetnosti, ipak me više ne privlači njegova građa natopljena Bolom. A kada kažem »Diznijeva animacija«, onda pri tom mislim na stari, tonalni stil koji je otišao zajedno sa samim Voltom.

Jedan od aspekata mog nekadašnjeg rada koji je još uvek prisutan je želja da stvaram neobične vizije — stvari koje se ne mogu fotografisati u objektivnoj stvarnosti. Još uvek volim da krenem od pejzaža i mrtve prirode i onda ih pretvorim u nešto nadrealno, nešto što je sada lirsko i divno, a ne više bolno i užasavajuće.

O DODIRU I OSEĆANJU U UMETNOSTI

U svom najranijem dobu bio sam užasno oštećen nedostatkom dodira; zbog toga sam ispoljio sklonost da se bavim onim vidovima umetnosti koji uključuju dodir.

»Dodir« je kvalitet kojim se često opisuju umetnici, pa se često govori o suptilnom dodiru četkice ili rafiniranom dodiru prstiju muzičara. Ne radi se samo o kvalitetu koji se vidi na slici ili se čuje u pesmi, već, što je podjednako važno, o stvarnoj manualnoj veštini koja stvara delo. Nekada sam svirao gitaru, ali vrlo neuvežbano, samo za sebe. Sada sam se vratio na početne stvari da bih naučio da sviram zajedno sa drugim gitaristima. Jedan od razloga koji su me opredelili za gitaru (pored ogromne popularnosti tog instrumenta) leži u načinu na koji se zvuk izvlači iz žice najneverovatnijim i najsloženijim radom prstiju (dodirom). Kada čujem nekog dobrog umetnika kako se poigrava, izvlači i otkida najzapanjujuće zvuke iz nekog instrumenta (uključujući ljudski glas) imam osećaj da doživljavam dodir. Zvuk gitare je vrlo sličan ljudskom glasu i to doprinosi njegovoj prikladnosti za emotivnu muziku. Pošto se žice podaju prstima da ih »savijaju« i pošto se prsti lako kreću duž žica, zvuk gitare može varirati kroz niz visina bez potrebe da se primetno skače sa jedne na drugu; zato je gitara

najbolji instrument za oponašanje krika, plača, smeha, i slično.

Zvučne vibracije su mnogo snažnije i neposrednije sredstvo za izražavanje osećanja nego svetlosne vibracije (slika). Kombinacija vizuelizacije onoga što čine ruke muzičara dok moje telo prožimaju talasi stvarnih fizičkih vibracija doprinosi mom uživanju u slušanju muzike.

Takođe ima mnogo finih »dodira« u vizuelnim umetnostima; zanimljivo je kako se terminologija kojom se obično opisuju slike može koristiti da odredi zvuk, i obrnuto, tako da slušamo »boje« u muzici ili »tonove« svetlosti. Čak govorimo o »ukusu« umetnosti i muzike. Glavni razlog se, po mom mišljenju, krije u opažanju koji se, bez obzira na koji čulni organ deluju, prevode u neki unutrašnji jezik putem nervnog sistema, tako da se jedan jedinstveni subjektivni kvalitet može ispoljiti bilo kroz sluh, vid, dodir, ukus ili miris. Sve se svodi na suštinski slične (ili identične) elemente.

Slično tome termin »osećanje« se koristi u umetnostima isto kao termin »dodir«. Dobri umetnici su oni koji stvaraju »sa osećanjem«. Meni se čini da je glavna uloga umetnosti u krajnjem smislu da izrazi osećanja.

Iako sam svestan uzaludnosti pokušaja da se filozofira o umetnosti, ipak smatram da se nešto mora reći o odnosu između opažanja, osećanja, fantazije, stvarnosti i stvaranja; granice između fantazije i stvarnosti, ili umetnosti i života, često mogu biti zamagljene.

Na primer, isto osećanje mogu potaknuti film ili situacija u stvarnom životu. Ne bi bilo nikakve kvalitativne razlike u osećanjima. Međutim, obično se očekuje znatna razlika u intenzitetu (ili kvantitativnoj vrednosti) osećanja, zavisno od toga da li je provokativni podsticaj stvaran ili zamišljen. (Osećaj je jači ako je opasnost stvarna za razliku od opasnosti prikazane na filmu). Ali čovek mora biti svestan da li se radi o stvarnom ili o zamišljenom podsticaju kako bi mogao da adekvatno odgovori.

To se slaže sa Primalnom teorijom, jer osoba sa velikim brojem nepovezanih Bolova neće biti potpuno svesna i zato neće sigurno znati da li je neki, recimo, izvor opasnosti, stvaran ili ne. Na taj način osoba sa većim Bolom u sebi može da reaguje na film kao da je stvaran ili na život kao da je film. Što više nepovezanih Bola osoba nosi u svom sistemu, to veća zbrka prožima simboliku, višestruku slikovitost i druge mentalne aberacije.

Salvador Dali je takođe razmišljao o tome kada je razvijao svoje »paranoično-kritičku« metodu inspiracije kojom je istraživao način poimanja stvarnosti kod mentalnih obolenja. Njegovo istraživanje je obuhvatilo svesno izazvane halucinacije; rezultat je serija crteža i slika na kojima višestruke slike sa minuciozno datim detaljima stvaraju utisak da isti oblici, iste ivice i vrednosti istovremeno predstavljaju dva-tri potpuno različita predmeta.

ZAKLJUČAK

Iz razloga izloženih na ovim stranicama ja sam »napustio« umetnost u periodu od godinu i po dana nakon Primalne terapije.

Tek mi je posle sinulo da se ipak radi o kreativnoj iskri, a ne samo o simboličkom izražavanju Bola. Sada ponovo stvaram i stvarajući i dalje.

Što više osećam, što više povezujem, to veće zadovoljstvo nalazim u stvaranju; sve se manje borim za prividnu i zamišljenom sablast roditeljske ljubavi. Kada se moji radovi dopadnu drugima, to je još jedan plus. Čak sam počeo da slušam i tuđe kritike.

Umetnička kreativnost je funkcija radoznalosti, odraz univerzuma. U nama i van nas postoje svetovi koje treba ispitati; umetnik te svetove premošćuje gradeći njihove dodirne tačke. Rezultat nikada nije apsolutno jednak unutrašnjoj viziji; pa ipak, dela su na svoj način prekrasna i vredna truda.

Zabavno je stvarati — i prirodno (priroda je kreativnost). Osećam se božanstveno kada u meni bljesne neka ideja, iako znam da mi predstoji naporan rad na razvijanju tih ideja i njihovom sazrevanju. Volim što sam umetnik.

(The Creative Process, The Journal of Primal Therapy, Vol. III, No. 1, 1976, Los Angeles)

Prevod: Dragana R. Mašović